

هونهری شیوه‌کارو

کوردەواری

نوسینی

● حسام‌حەکم ●

۱- هونهری شیوه‌کارو ئارێه

به‌شه‌کانی نیکاره‌کان شیوندراون به‌ برینی ملی بولبوله‌کانی، به‌ بیانوی نه‌وی که نیکارکیشان له‌ ئیسلامدا قه‌ده‌غه‌یه⁽³⁾ . . . هه‌روه‌ها ده‌توانین نمونه‌یه‌کی زۆر به‌ئینه‌وه له‌ سه‌ر هونهری خانووکاری و نه‌خش سازی له‌ کوردستاندا، که بایه‌خ و جیاکه‌ره‌وی و (مۆرکی) تاییه‌تی کورده‌واری پێوه‌دیاره. به‌ راستی تا ئیستا شتیکی ته‌وتوله‌ باره‌ی هونهری شیوه‌کاره‌وه له‌ نیو کورده‌واریدا نه‌نوساوه. . . جاروبار ووتاری وه‌رگیراومان به‌رچاوه‌ده‌که‌وت ده‌رباره‌ی هونهرمه‌ندانی جیهان وه‌کوقان کوخ و مایکل نه‌نجیلوو دیلاکروا. . . هتد. . . به‌لام ته‌وه‌ی ده‌رباره‌ی واقعی ئیستاوراوردوی هونهری شیوه‌کار نوسرا بێت ژماره‌یان له‌ په‌نجه‌ی ده‌ست تی‌ناپه‌ریت. . . ته‌وه‌ی شایانی باسه‌ کاک (عبدالقیب یوسف) هه‌ول و ته‌قه‌لایه‌کی زۆری داوه‌ بۆرۆشنایی خستنه‌ سه‌ر هونهری خانووکاری و نه‌خش سازی له‌ کوردستاندا⁽⁴⁾ هه‌روه‌ها له‌ توئی گوڤاری به‌یان و رۆشنییری نوی و کاروان و هونهره‌ جوانه‌کاندا، چهند گووتارو کورته‌باس و رییورتاژیک له‌ باره‌ی هونهری شیوه‌کاره‌وه‌ بلام‌کراوه‌ته‌وه، به‌لام سه‌ره‌پای ته‌مانه‌ ده‌توانین بئین ته‌ولایه‌نه‌ی هونهر پشت گوئی خراوه‌هیچی

بێگومان دواکه‌وتن له‌ هه‌ر بواریکدا، ده‌گه‌رته‌وه‌ بۆچهند هۆیه‌ک، لێره‌دا ده‌مانه‌وی ئاوریک له‌ کوتایی سه‌ده‌ی نۆزده‌م بده‌ینه‌وه‌ به‌ کورتی هۆکانی دواکه‌وتنی چهند لایه‌نیکی هونهری شیوه‌کار⁽¹⁾ له‌ ناو کورده‌واریدا ده‌ست نیشان بکه‌ین. . . ده‌روانین هونهری خانووکاری (المعمار) نه‌خش سازی: (الزخرفة)، گۆزه‌کاری (الفخار، السیرامیک) وه‌کو نیکارکیشان و په‌یکه‌رسازی پشت گوئی نه‌خرا بوون. . . (شه‌گه‌ر ئاوریده‌ینه‌وه‌ بۆسه‌ده‌ی رابوردوو یاخود سه‌ره‌تای ته‌م سه‌ده‌یه. . . له‌ وێر وایه‌دام که تابلویه‌ک یان په‌یکه‌ریکی ته‌م سه‌رده‌مه‌مان به‌رچاوانا که‌وت - هیچ دووریش نی‌یه‌ که هه‌بسووبیت. . . هه‌ر چه‌نده‌ درێغیم نه‌کردوه‌ له‌ گه‌ران و ووردبوونه‌وه‌ به‌ دوا‌ی شوینه‌واریک له‌ و بابه‌ته - بۆنموونه‌ له‌ سه‌ر دیواره‌کانی شوینی خه‌لوت کیشان له‌ ناو ته‌کیه‌ی ته‌وتله‌دا⁽²⁾ نیکاری کۆمه‌لی بولبول دروست کراوه، که وورده‌کاریه‌کی زۆری پێوه‌دیاره، ته‌وه‌ش کارامه‌یی و ده‌ست ره‌نگینی ته‌م هونهرمه‌نده‌ سه‌لمه‌ینی که دروستی کردوون. . . له‌ لایه‌کی تره‌وه‌و جیگای سه‌رسوورمانه، له‌ سه‌ر دیواری جیگایه‌کی ئایینی دروست کراوون، به‌لام به‌ داخه‌وه‌ له‌ پاشان زۆربه‌ی

ئهوتوی له بارهوه نهوسراوه . .

لیردها ئهوهی مه به ستمانه . . هۆکانی دواکهوتنی هونهری
 نیگارکیشان و په پیکه رسازییه له رابوردودا . . ئه مه ئه گهروه کو
 پرسیاریک ئاراسته ی هه که سیک بکریت دوورنی به وه لامان
 بداته وه و ئه ولایه نه مان به رچا و بخت که ئایینی ئیسلام ریگی
 نه داوه به دروست کردنی شیوهی ئاده میزاد، یا خود هه لواسینی
 تابلویا وینه له ناو مالاندا . . راسته تا ئیستاش که سانیك
 بروایان وه هایه که ئایینی ئیسلام به هیچ شیوه به ک ریگی
 نه داوه به تابلو کیشان و په پیکه رسازی . . دیاره له رابوردودا ئه م
 بوچوونه زور به خهستی په پیره و ده کرا، به لام ئایا تاج
 راده یه ک، راسته که ئایینی ئیسلام بواری پی نه داوه؟ . . .
 ههروه ها هوی ئه وه ده غه کردنه چی بووه؟ . . . (پیش ئه وهی
 بچینه ناو بابه ته که وه، با له خو مان پهرسین ئایا پیویست به
 لیکو ئینه وه و خو مان دو و کردن ده کا؟ . . یا خود ئایا بابه ته که
 شایانی ئه وه یه که شتیکی له باره وه بنوسریت؟ له کاتی کدا ئه م

بوچوون و پاریسانه رۆلیان به سه ر چووه . . مالیش نی یه
 وینه یه کی تیادا هه لئه واسرابیت و، ههروه ها وینه کیشان وه خو
 وانه یه ک له قوتابخانه کاندا ده وتریته وه و جگه له وه په یمانگاو
 ئه کادیمیای تایه تیش هه یه بو ئه و مه به سته و که سانیکی زوریش
 ریگی هونه ریان گرتوته بهر . . به لام ئه وه ی مه به ستمانه ئه و
 کو سپ و ته گه رانه یه که له رابوردودا بواریان نه داوه به هونه ر
 تاوه کو سه ره ل بد او په ره بسینیت، له کاتی کدا هونه ر له
 وولاتانی ئه و رو پادا و پیش ئه و رو پاش به چند هه زار سالیك
 له : میسو پوتامیا و میسو گریک و چین دا . . ئه و په ری
 پیشکه وتنی وه ده ست هینابوو . . راسته چند کاریگه رو
 هویه ک زه مینه یان بو خوش ده کرد و ده بوون به پالنه رو هاندهر . .
 وه کو فه لسه فه ی ئایینی ئه و ساو ئه فسانه و میشلو ژیا له پال
 کلپساو . . هه لو ئستی ئایینی عیسا یی به رانه ر هونه ر به گشتی و
 هونه ری شیوه کار به تایه تی، ههروه ها پیشکه وتنی زانست و
 فه لسه فه و ئه ده ب و دا هپنسانی جورا و جور و گو رانه

کۆمه لایه تیه کان . . . ئەمانه تیکرا کاریان کرده سه واقیعی هونه، . . . جا گه ران به دواى هۆیه کانی دواکه وتنمان خۆماندوو کردنیکی بى هوده نی یه . . . به لکوزور پیوسته ئه و هۆیانه دهست نیشان بکړین که بووبوون به بهر به ست له رنگای پیشکته وتنی گه له مان، ئەمهش مانای ئه وه نابه خشیت که به هیچ شیوه یه ک باسی ئه و هۆیانه نه کراوه) . . .
 بۆ ئه وه ی پتر روشنایی بخهینه سه ره ئه ولایه نه، ده گه رینه وه بۆ سه رچاوه ی کیشه که . . .

له هه ندی کتیب وگۆفارد، په نجبه بۆ ئه و کیشه یه راکیشراوه و زۆریه ی بۆ جوونه کانی له چه ند خالی کدا یه ک ده گرنه وه . . . له وانه (د. زکی محمد حسین) له و باره یه وه نووسیویه تی: (له قورئاندا شتیکی نه وتۆ نه هاتوه ده رباره ی قه ده غه کردنی وینه کیشانی زینده وه، هه ر چه نده ئه و قه ده غه کردنه په یوه ندی به هه ندی ئایه ته وه هیه که وینه کیشان، ده گرنه وه بۆ خوا) (5) ههروه ها (دیاره بنچینه ی رنگانه دان به وینه کیشان، له ئیسلامدا، ترس بووه، له گه رانه وه به ره وبت په رستی یا خود لاسایی کردنه وه ی خوا) (6)

هه ر له و باره یه وه (نعمت اسماعیل علام) نووسیویه تی: (پایه کی چه سپاوه به بو، که گوایه قورئان وینه کیشانی ئاده میزاد و زینده وه ی قه ده غه کردیت، به لām به لیکۆلینه وه سه لمینرا که قورئان قه ده غه ی نه کردوه، به لکودوورنی به ته نیا له فه رموده کانی پیغه مبه ردا هاتیت. برنی له و فه رمودانه که ده یان گیرنه وه بۆ پیغه مبه ر، رنگا ناده ن به وینه کیشان یا خود په یکه ر دروست کردن بۆ گیانه وه، وا دیاره ئه م بیروباوه رانه له لای ئه و پساوه ئاینانه وه وه ده رکه وت که فه رموده کانیان کۆکرده وه له سه ره تای سه ده ی سینه می کۆچی، ئه و قه ده غه کردنه ش له لایه ن پیغه مبه ره وه . . . بۆ پاراستنی موسلمانان بووه له سه ره تای بلا و بوونه وه ی ئاینی ئیسلامدا تا وه کونه گه رینه وه بۆ بت په رستی) (7) . . . جگه له مانه ده روانین (ریتشارد هیتنگهاوزن) زۆر به ووردی ئه م کیشه یه ی رۆون کردۆته وه نووسیویه تی: (له قورئاندا ئه م قه ده غه کردنه

راسته وخۆ ده ست نیشان نه کراوه، ته نانه ت له زۆریه ی ئاراسته کردنه کانی دا دژی هه ندی په فتاری بت په رستی ده ودی له وانه به کاره یانی وینه . . . وه ها ده رده که وی که ئه و وینه ئه ئاکاریکی ئاینان هه بوویت، بۆیه وه کوبت، باس کراون له - سووره تی پینج، ئایه تی 92 د، (8) هه ر چۆنیک بیت ئه م بۆ جوونه دژانه یه له فه رموده کانی پیغه مبه ردا ده رده که وت) (9) . . .

ناتوانین بلین، ئه و سه رده مانه ی، که ئه و بیروپراهی تیادا باوبوه، به هیچ شیوه یه ک ئه و هونه ره بواری بۆ نه ره خساوه و که م یان زۆر دیار بکه وت، سه ره پای ئه وه مه مو ته قه لایه ی، که له لایه ن پساوانی ئاینی یه وه ده درا بۆ ئه وه ی هونه ری قه ده غه کراو سه ره ئه دات . . . ئیتر هه ری که یان له ناستی خۆیه وه، ج ئاکاریکی ناپه سندی به خیالدا به اتایه ده یاندا یه پال، نیگار کیش و په یکه رتاشی به سه ته زمان، به راده یه ک وه هایان له موسلمان کردبوو که به هیچ کلۆجیک رنگا نه دن به وینه یه ک یا خود په یکه ریک (خوانه خواسته) له ماله کانیاندا بیسزیت!!!

به لām له گه ل ئه وه شدا نه یان توانیوه به ته واوی ده ست بخه نه بنه قاقای هونه ری ناوبراوه به یه کجاری بیخکین . . . به لکۆ جارو بار پهل و پۆیه کی کردوه . . . له سه ر دیواری گه رماریک (10) یا خود له تونی ده ستنووسیکدا (مخطوطه) بیسراوه، له و باره یه وه (ئیتنگهاوزن) نووسیویه تی: (هۆشمه ندیه کی سه ربه خۆترو بایه خ دان ده رباره ی وینه ده رنه که وت، تا دوو سه د سال پاش پیغه مبه ر) . . . (11)

بگه رینه وه سه ر باسی هونه ری ناوبراوه له ناو کورده واریدا، بی گومان هه مان بیروباوه رپه گی خۆی دا کووتأ بوو . . . هونه رمه ندانی کوردیش وه کوه مه مو گه لانی موسلمان په نایان ده بده به ر نه خش سازی و جوانی دامالینراو (المجرّد)، به واتایه کی تر خۆیان له نیگار کیشانی ئاده میزاد و ئازه ل دور ده خسته وه (دیاره که باری یاسایی، بواری نه ده دا به نیگار کیش، له به ر ئه وه توانای هونه ری به شیوه یه کی گشتی رووه و جوان نووسی و نه خش سازی رووه کی و نه ندازه یی

نیگاروه توانایه کی هونه ری بهرزی تبادا به کارهینراوه
بروانه پهراویزی ژماره - 3 -

(3) - گوڤاری کاروان - ژماره (7) - نیسانی 1983 -
لاپه ره 126 / 125

(4) - دوو کورته باسی له و باره یه وه بلاوکردوته وه ،
یه که میان له ژیر ناونیشانی (شینوهی که له گی له هونه ری

ئاوه دان کردنه وه ی کوردیدا) - گوڤاری کاروان ژماره
(2) - 1982 - لاپه ره / 16 ، دوو میان (شینوازی

خانووکاری و نه خش سازی له ته وینله - به عه ره بی -
گوڤاری کاروان - ژماره (7) / 1983 لاپه ره / 123 .

(5) مجلة (الرواق)، العدد (15) / 1984 - وزارة
الثقافة والاعلام - بغداد / ص 4

(6) هه مان سه رچاوه

(7) كتاب (فنون الشرق الاوسط الاسلامية) - تالیف /
نعمت اسماعیل علام - دار المعارف بمصر سنة 1974

(8) سوورته ی پینج له قورئاندا (الانعام) هه وئایه تی 92
له و سوورته دا ده لئی :-

(ومن اظلم ممن افتری علی الله کذباً ، وقال اوحی ولم
یوح الیه بشئ ، ومن قال سانزل مثل ما نزل الله)

(9) - کتاب (فن التصوير عند العرب) - تالیف -
ریتشارد اتنغهاوزن - ترجمة / الدكتور عیسی سلمان
وسلیم طه - وزارة الاعلام - بغداد / 1974

(10) - له سه رده می نه مه ویه کاندانیا گاری مروڤ یاخود
نازه لیان له سه ر دیواری گه رماوه کاندانیا دروست کردوه
[بروانه پهراویزی ژماره (7)].

(11) - بروانه پهراویزی ژماره - 9 -

(12) - هه مان سه رچاوه .

(13) - بروانه پهراویزی ژماره - 4 -

ناراسته ده کرد ، که نه وه ش له واقیعدا ئاکاریکی جیا که ره وه ی
هونه ری نیسلامی یه) ⁽¹²⁾ . . . نه گه رچاویگیرین به ناو

که له پوروی نه خش سازی و خانووکاری گه له که ماندان ، زور
پارچه نه خش ی جوان وره نگین و ئاویته به ندی رازاوه مان به رچاوه

ده که ویت ، له کوشک و ته لار و مزگه وتی شاره کانی
کوردستاندا ⁽¹³⁾ . . . ده روانین (تومابوا) ش سه ری ی له و

باره یه وه دواوه ده لئی : - (له م مهیدانه دا شاری - بوندقیه -
ئاوه دان بوو بووه وه به کارگی تایه تی که پارچه زه خره فه ی

زوریان تیا نه کیشان ، نه مه یس له سه ده ی پانزه هه مدا بووه که
له سه ره ندی پارچه ، نیمزای کوردیکیان دوزیوه ته وه که ناوی

مه محمود بووه) ⁽¹⁴⁾ . . . هه ره ها ده لئی : کورده کان (زور
شاره زابوون له هونه ری نیگارکیشی سه ر مشتوی خه نه جهره و

بازن و پئاوانه ی زیودا) ⁽¹⁵⁾ . . . هه ره له باره ی هونه ری
ناوبراوه وه له نیو کورده واریدا (ئیتنگهاوزن) باسی چند

ده ستنوسیک (مخطوطة) ⁽¹⁶⁾ ده کات ، که له نیوان سه ده ی
یانزهم و دوانزهم دا وه به ره هم هینراوون ، یه کیکیان له

دیاربه کرو ⁽¹⁷⁾ نه وی تریان له شاری ماردین ⁽¹⁸⁾ هه روها
کوردستانی خواروو ، ده ست نیشان ده کاوه ده لئی : (تائیتا

چوار مه لبه ندمان بووون بوته وه که وینه ی تویی نه و
ده ستنوسانیه یان تبادا کیشراره ، وه کو سوریو باکووری عیراق

ناوه راست و خوارووی عیراق ، هه ره ها نیسپانیاو
مه راکیش) ⁽¹⁹⁾ . . .

پهراویزه کان :-

(1) - زور جار ووشه ی (پلاستیک) به

کارهینراوه ، یاخود ووشه ی (التشکيلي)، به لام ووشه ی
شینوه کاریش تا راده یه ک نزیکه له مه به سه ته وه له یه ک دوو

نوسیندا به رچاووم که وتوه . . .

(2) - ته کیه ی . ناوبراوه له سالی 1867-1868 ز-

دروست کراوه وه له رووی نه خش سازی و خانووکاری و

بروانه په راویزی ژماره (9) - که به عه ره بی پی ده لین
(منمنمه) یا خود و وشه یه کی لاتینی که له ناستیکی
جیهانی ناسراوه واته (میناتور).

(17) - دهر باره ی فیله میکائیکه کانی (الجزری) -
همان سرچاوه لاپه ره / 162 .

(18) - کتیبکی تاینی به به ناویشانی (تینجیلی منالی ی
عیسا) که ده گهر یتوه بو سالی 1299 - ز - له کتیبخانه ی
(لورنسیان) ی شاری (فلوره نس) پار یزراوه - همان
سرچاوه لاپه ره - 162 -

(19) - همان سرچاوه لاپه ره / 161 .

(14) - کتیبی (ژیانی کورده واری) - دانانی (تومابوا) -

وهرگیرانی - همه سه عید همه که ریم / ده زگای
روشنیری و بلاوکردنه وه ی کوردی 1980 .

(15) همان سرچاوه .

(16) - له تونی ههر یه کی له وده ستنوسانه ، چند

نیگارنیک کیشراوه و، هندیکیان بو روون کردنه وه به -